

**SOSYAL BİLİMLER ALANINDA
ARAŞTIRMA MAKALELERİ- 1**

Kitap Adı : Sosyal Bilimler Alanında Araştırma Makaleleri - 1
İmtiyaz Sahibi : Gece Kitaplığı
Genel Yayın Yönetmeni : Doç. Dr. Atilla ATİK
Kapak&İç Tasarım : Didem Semra KORKUT
Sosyal Medya : Arzu ÇUHACIOĞLU
Yayına Hazırlama : Gece Akademi Dizgi Birimi
Yayıncı Sertifika No : 15476
Matbaa Sertifika No : 42539
Matbaa Adı : GeceAkademi
ISBN : 978-625-7958-11-0

Edütörler

Dr. Öğretim Üyesi İsmail ELAGÖZ
Dr. Öğretim Üyesi Göktürk ERDOĞAN
Dr. Ash GEZEN
Dr. Abdullah YILMAZ

The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission. Gece Akademi is a subsidiary of Gece Kitaplığı.

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. Gece Akademi, Gece Kitaplığı'nın yan kuruluşudur.

Birinci Basım/First Edition ©ARALIK 2019/Ankara/TURKEY ©copyright

Gece Publishing
ABD Adres/ USA Address: 387 Park Avenue South, 5th Floor, New York, 10016, USA
Telefon/Phone: +1 347 355 10 70

Gece Akademi
Türkiye Adres/Turkey Address: Kocatepe Mah. Mithatpaşa Cad. 44/C Çankaya, Ankara, TR
Telefon/Phone: +90 312 431 34 84 - +90 555 888 24 26

web: www.gecekitapligi.com —
e-mail: geceakademi@gmail.com

**SOSYAL BİLİMLER ALANINDA
ARAŞTIRMA MAKALELERİ- 1**

İÇİNDEKİLER

İLK HALKA ARZLARIN FİRMALARIN FİNANSAL PERFORMANSLARINA ETKİSİ.....	8
AYTEN TURAN KURTARAN, AHMET KURTARAN.....	8
PERAKENDECİLİKTE ÖZEL MARKA KULLANIMI VE UYGULAMALARI	37
AHU YAZICI	37
MEDYA HABER SÖYLEMİNDE BİR “ÖTEKİ” YARATMAK.....	58
ALİ ÖZTÜRK	58
2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZİ SONRASI TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE PERFORMANS ANALİZİ	107
ALPER GEDİK	107
DUYGUSAL ZEKÂ BOYUTLARININ SOSYAL BECERİ VE ÇOCUK DEPRESYONU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	130
ASLAN ÖZSOY, TEREHIN VECHESLAV.....	130
ORTAÇAĞDA RİZE VE ÇEVRESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ	150
AYŞE AYÇİÇEK.....	150
Yİ-FU TUAN VE HUMANİSTİK COĞRAFYA.....	175
YASIN KOÇ, BEKİR DERİNÖZ, SERKAN KÖKSAL.....	175
TMS-41 NOLU MUHASEBE STANDARDI VE TEKDÜZEN MUHASEBE SİSTEMİ (TDMS) ÇERÇEVESİNDE BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK İŞLETMELERİ İNCELEMESİ: BİR İŞLETME ÖRNEĞİ	190
ZEKAYI ŞAKAR, BİLGE DOĞANLI.....	190
SANAL PARA BİRİMİ BITCOİN ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	227
ERSİN TİMUR, BURHAN GÜNAY	227
LİSANS DÜZEYİNDE TURİZM EĞİTİMİ VEREN KURUMLARIN DERS MÜFREDATLARININ ÇEVRE EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	249
BURHAN SEVİM.....	249
SAĞLIK SOSYOLOJİSİNDE UNUTULAN ÜSTAD: ROBERT KING MERTON	271
BÜLENT ÖNGÖREN.....	271

KAPİTALİZMİN UZUN DALGALARI VE PARANIN EVRİMİ	288
ÇAĞRI ULU	288
KENT SOSYOLOJİSİNİN 19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE EVRİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	305
ÇIĞDEM TUĞAÇ	305
İŞYERİ NEZAKETSİZLİĞİNİN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ÜRETİM SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA.....	336
DAIMI KOÇAK	336
PAZARLAMADA DENEYSSEL BİR YAKLAŞIM: NÖROMARKETİNG	356
DERYA FATMA BİÇER	356
MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ SUNDUKLARI HİZMETİN MÜKELLEFLER TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: ISPARTA İLİNDE BİR ARAŞTIRMA.....	372
HASAN ŞENOL	372
TÜRK SERAMİK SANATININ KÜLTÜR TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK ALTERNATİF BİR TUR PROGRAMI ÖNERİSİ	404
DR. EDA AVCI, DOÇ. DR. GÜL ERBAY ASLITÜRK	404
TÜRK TURİZMİNİN KURUMSALLAŞMA GİRİŞİMLERİNE BİR ÖRNEK: OTELCİLER CEMİYETİ (DERSAADET UMUM HANCI VE OTELCİ ESNAFI CEMİYETİ).....	429
EMRAH ÇETİN	429
POZİTİF PSİKOLOJİK SERMAYENİN İŞ TATMİNİ İLE İLİŞKİSİNDE ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞMENİN ROLÜ	451
EMRE SEYREK	451
GELENEKSEL KONUT MİMARİSİNE DENİZLİ/BULDAN'DAN SÜSLEMELİ BİR ÖRNEK: KARAAHMETLER EVİ	482
ERBİL CÖMERTLER AKTUĞ	482
BLAKE & MOUTON'UN YÖNETİM ÖLÇEĞİ YAKLAŞIMI PERSPEKTİFİNDE SAKIP SABANCI'NIN LİDERLİK ANALİZİ	505
ERTUĞRUL KÖSE	505

HEDEF MALİYETLEME YÖNTEMİNİN ESASLARI VE ET ÜRÜNLERİ ÜRETEEN İŞLETMELERDE UYGULANMASI	527
BURÇIN TUTCU, ESEN EYİLER	527
KADIN FORUM SİTELERİNDE TIBBİLEŞTİRME.....	549
ESRA KARAKUŞ UMAR.....	549
PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE GÖÇMENLER.....	567
EZGİ ARSLAN ÖZDEMİR, FULYA AKGÜL GÖK	567
PAZARLAMADA GELECEK VERİ MADENCİLİĞİNDE	589
FATİH FAYDALI, AZAMAT MAKSÜDÜNOV.....	589
KOLLEKTİF DİN ANLAYIŞINDAN DİNSEL BİREYSELLİĞE GEÇİŞ GÖRÜNÜMLERİ.....	625
FATMA KENEVİR	625
ÖRGÜTSEL ADALET VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK İLİŞKİSİ (HASTANE ÇALIŞANLARI ÖRNEĞİ).....	645
FETULLAH BATTAL	645
BİST-100 ENDEKSİ ve MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ NEDENSEL İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....	663
FILIZ YILDIZ CONTUK.....	663
Bayburt Ulu Camii (Cami-i Kebir)'nin 18. Yüzyılda İnsan Kaynakları Yönetimi*	679
GAZİ ÖZDEMİR	679
FESTİVAL TURİZMİ KAPSAMINDA DEVE GÜREŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN TURİZM ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ	703
GİZEM HATİPOĞLU	703
NEOLİBERALİZM İLE YEREL HİZMETLERİ PİYASALAŞAN KENTTE HALKIN YEREL YÖNETİMLERE KATILIMI.....	726
İBRAHİM YILDIZ, JALE SABBAĞ.....	726
ÇEVRESEL GÜVENLİK BAĞLAMINDA GIDA GÜVENLİĞİ.....	744
JALE SABBAĞ, İBRAHİM YILDIZ.....	744

**YİYECEK İÇECEK TEMALI FESTİVALLERİN GASTRONOMİ
TURİZMİ AÇISINDAN ÖNEMİ: TÜRKİYE'DE BİR ARAŞTIRMA..... 760**

MEHMET ÇAVUŞOĞLU 760

**SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI: BANKA ÇALIŞANLARINA
YÖNELİK BİR ÇALIŞMA* 776**

NURAY GİRGİNER, HÜLYA SAOTAY 776

**BAYBURT ULU CAMİİ (CAMİ-İ
KEBİR)'NİN 18. YÜZYILDA İNSAN
KAYNAKLARI YÖNETİMİ***

**BÖLÜM
29**

Gazi ÖZDEMİR¹

* Bu araştırma, Bayburt Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğünün desteklemiş olduğu 2016/9 numaralı projeden üretildi. Projede araştırmacı olarak görev alan Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Özkan'a katkısı için teşekkür ederim.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: gozdemir45@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2306-5280>

GİRİŞ

Bayburt,¹ Karadeniz Bölgesi'nin güneyinde, Çoruh Vadisi'nin doğu ve batı yakasındaki yamaçlarda kurulmuş olan kadim bir şehirdir. Tarihi dönemlerden itibaren Bayburt'un jeopolitik konumu sebebiyle bölgede mücadeleler yaşandı ve bu mücadeleler sonucunda Haldiler, Gymniaslılar, Romalılar ve Bizanslılar çeşitli zamanlarda Bayburt'a hâkim oldular.²

Türklerin Anadolu'ya başlattığı akınlar sonucunda Bayburt, Selçuklu Sultanı Alpaslan'ın komutanları tarafından 1056 yılında fethedildi. Sultan Alpaslan, Doğu Anadolu Bölgesi'nde askeri başarılar kazanmış olan komutanı Ebu'l Kasım'a Bayburt'u ikta olarak verdi. Büyük Selçuklu hâkimiyetinin Anadolu'da zayıflaması üzerine bölgede Saltuklu Beyliği kuruldu. Türkiye Selçukluları hükümdarı Rükneddin Süleyman Şah, Anadolu'da birliği sağlamak için 1202 yılında doğuya yaptığı sefer sonucunda Saltuklu topraklarına sahip oldu. Rükneddin Süleyman Şah, Muğisiddin Tuğrul Şah'ı (1200–1225) Erzurum Meliki olarak atadı.³ Gerek Muğisiddin Tuğrul Şah gerekse oğlu Rükneddin Cihan Şah (1225–1230) Bayburt'u mamur ve güzel bir şehir haline getirdiler⁴. Bayburt Kalesinin onarımının gerçekleşmesi şehirde nüfusun artmasına sebep oldu. Bu durum şehirde mekânsal olarak yeni bir iskân alanının belirlenmesi ihtiyacını gündeme getirdi.⁵ Bu amaçla günümüzde Ulu Camii adıyla bilinen Cami-i Kebir, 1202-1225 yılları arasında Muğisiddin

¹ Osman Turan, "Bayburt", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), 2: 366; Enver Konukçu, "Bayburt Tarihi", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs 1988)* ed. Rifat Yıldız, (Ankara: Bayburt'a Hizmet Vakfı Yayınları, 1994), 43.

² Süleyman Çiğdem - Gazi Özdemir, "Bayburt'un Tarihi ve Coğrafyası", *Bir Hilal Uğruna/Şehit ve Gazileri ile Bayburt*, ed. M. Yasin Taşkesenlioğlu (Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 2017), 20; Gazi Özdemir, "Bayburt Kalesi ve XVIII. Yüzyıldaki İnsan Kaynakları Yönetimi", *İşgalden Kurtuluşunun 100. Yılı Münasebetiyle Bayburt Hatıra Kitabı* ed. Süleyman Çiğdem vd., (Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 2019), 39-40.

³ İsmet Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı* (İstanbul: Üçler Matbaası, 1975), 307; İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi* (Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı, 2010), 509; Abdurrahim Şeref Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri I* (İstanbul: Bozkurt Yayınevi, 1936), 47-50; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2013), 68; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990).

⁴ Yasemin Aktaş, "XI.-XV. Yüzyıllar Arasında Bayburt (Doğu ve Batı Kaynaklarındaki Nakillerine Göre)", *İşgalden Kurtuluşunun 100. Yılında Bayburt*, ed. Süleyman Çiğdem v.dğr. (Erzurum: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 2019), 11-13; Özkan Dayı, "Kitâb-ı Diyârbekriyye'de Bayburt", *İşgalden Kurtuluşunun 100. Yılında Bayburt*, ed. Süleyman Çiğdem v.dğr. (Erzurum: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 2019), 28.

⁵ Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164 - 1211) Gazi-Şehit* (Ankara: TTK Basımevi, 1997), 33; Osman Gürbüz, *Anadolu Selçukluları Döneminde Erzurum (1202-1318)* (Ankara: Aktif Yayınevi, 2004), 40; Enver Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum* (Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası, 1992), 43; Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri I*, 241-242.

Tuğrul Şah tarafından Bayburt Kalesi'nin dışında çarşı, pazar, han, hamam ve diğer mekânların etrafında teşekkül cazibe merkezi olarak inşa edilmiş olmalıydılar.⁶

Ulu Camii'nin tamamlanmasından yaklaşık yirmi sene sonra Selçuklular ile İlanlılar arasında 1243'te Köseadağ Savaşı yaşandı ve Selçuklular bu savaşı kaybetti. Bayburt'un Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmesine kadar geçen sürede Ulu Camii, sırasıyla İlanlılar,⁷ Celâyirli, Eratnaoğulları,⁸ Kadı Burhaneddin, Karakoyunlular, Akkoyunlular ile Safeviler'e hizmet verdi.⁹ Yavuz Sultan Selim'in 1514'te Çaldıran Savaşı dönüşünde görevlendirdiği Yanya Sancakbeyi Mustafa Bey ile Trabzon Sancakbeyi Bıyıklı Mehmet Bey tarafından bölge üzerine yapılmış oldukları seferle Ekim 1514'te Bayburt Osmanlı Devleti sınırlarına dâhil edildi.¹⁰

Osmanlı Devleti'nde yeni alınan yerlerde sayım yapılması esastır.¹¹ Buna göre Bayburt'ta 16. yüzyılda tahrir gerçekleştirildi.¹² Bu sayımda Ulu Camii, Cami Mahallesi sınırları içinde bulunuyordu.¹³ Günümüzde ise Cami Mahallesi'nde Zahire Hal Caddesi'ndedir. Cami, kuzey

⁶ Rahmi Hüseyin Ünal, "Bayburt Ulu Camii'nin Tanıtımı ve Mimari Özellikleri", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu*, (Bayburt, 23-25 Mayıs 1988, Bildiriler), ed. Rifat Yıldız, (Ankara, 1994), 407; Aydın Taşçı, *Bayburt'ta Türk-İslam Devri Dini Mimari* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1997), 8; Celil Arslan - Methiye Gül Çötel, "Anadolu - Türk Şehri Tarihinde Bayburt Kenti ve Anıtsal (Kamusal) Yapı Mirası", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 6/6 (2015): 196; Turan, "Bayburt", 2: 366.

⁷ Markopolo, *Markopolo Seyehatnamesi* (Tercüman 1001 Temel Eser, t.y.), 1: 42; Yunus Özger, "Yerli ve Yabancı Seyyahların Bayburt İzlenimleri", *ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* II/4 (2017): 41-57; Turan, 2013, 42; İsmet Miroğlu, "Bayburt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 1992), 5: 226.

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Eratna", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Basımevi, 1977), 4: 309; Kemal Göde, "Eratnalılar Hakimiyetinde Bayburt", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu* (Bayburt, 23-25 Mayıs 1988), ed. Rifat Yıldız (Ankara: Bayburt'a Hizmet Vakfı Yayınları, 1994), 347-352; Turan, "Bayburt", 2: 366

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri* (Ankara: T.T.K. Basımevi, 1969), 188.

¹⁰ Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevarih* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1862), 1: 257; Osman (Bayburtlu), *Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan*, thk. Nihal Atsız (İstanbul: Küçükaydın Matbaası, 1961), 20; Miroğlu, *Bayburt Sancağı*, 15; Abdulkadir Gül, "Kelkit Kazasında İskân ve Demografik Yapı (1516-1642)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 6/6 (2009): 27-31.

¹¹ Mehmet Öz, "Tahrir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2010), 10: 426.

¹² Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyeye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009), 223; Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 2 (1940): 39-40; Miroğlu, *Bayburt Sancağı*, 15.

¹³ BOA, *Bab-ı Defteri Mevkufat Kalemi Evrakı*(D. MKF.) 27448: 5; *Maliyeden Müdevver Defter*, No: 5152: 182-183; Mehmet İnbaşı, "Bayburt Sancağı (1642 Tarihli Avarız Defterine Göre)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/Journal Of Graduate School Of Social Sciences* 10/2 (2007): 96; Miroğlu, *Bayburt Sancağı*, 15.

güney yönlü, hafif eğimli bir arazi üzerinde bulunmaktadır.¹⁴ Kapladığı alan 1.037,99 m²'dir. Cami, kışların uzun olduğu memlekette inşa edilmesinden dolayı kuzey ve batı yönünde pencereye sahip değildir. Güney yönünde dört, doğu yönünde ise üç penceresi vardır. Ayrıca çatıdan kırılmaç sistem ile yapılmış iki aydınlatması mevcuttur. İç mekan olarak 750 kişilik kapasiteye sahip Cami, mihrabı, minberi, kürsüsü, mahfili ve diğer alanlarıyla Müslümanların ibadet ve eğitim hizmetlerini karşılayabilecek donanımına sahiptir.

Kurumların işleyişinde insan kaynakları yönetimi önemli rol üstlenir. Çünkü kurumların verimliliği ve sürdürülebilirliği insan kaynaklarının doğru yönetilmesiyle anlam kazanır. İnsan kaynakları yönetimi ile iş gücünü seçme, çalışma koşullarını belirleme ve ücretlendirme biçimleri belirlenir¹⁵. Osmanlı Devleti'ndeki uygulamalar ekseninde Türkiye'de 1950'lerde başlayan insan kaynakları yönetimi araştırmalarına¹⁶ tarihi açıdan katkı sağlamak amacıyla araştırma konusu Bayburt'taki Ulu Camii insan kaynakları yönetimi seçildi. Ulu Camii'nin çalışma esaslarını, çalışma koşullarını, iş gücü dağılımını ve ücretlendirmelerini tespit etmeye Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ile Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan kayıtlardan ve akademik yayınlardan yararlanıldı. Buradan elde edilen verilerden veri setleri oluşturuldu. Ulu Camii'nin arşivlerde vakfiyesine ulaşılamaması araştırmanın sınırlılığını oluşturdu. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan kayıtlardan yararlanılarak ve ipuçları takip edilerek bu sınırlılık kısmen aşılmaya çalışıldı. Özellikle Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde yer alan Hurufat Defterlerindeki veriler¹⁷ bu sınırlılığın aşılmasında önemli katkı sağladı. Böylece Ulu Camii'nin çalışma koşulları, iç kontrol ve iç denetim sistemleri, dış kontrol ve dış denetim sistemleri, personel ve personel seçimi, ücretlendirme biçimi ortaya konuldu. Çalışmanın zamanı verilerin yoğun olduğu 18. yüzyıl ile sınırlandırıldı. Araştırmada nitel araştırma yöntemi ve tarihi doküman incelemesi tekniği kullanıldı. Ayrıca verilerin anlamlandırılması amacıyla saha araştırması da yapıldı.

¹⁴ Ulu Camii coğrafi konum itibarıyla 40.26 kuzey 40.22 doğu koordinatları; ada 217, parsel 3, pafta 7 üzerindedir

¹⁵ Nihat Kayar, *Kamu Personel Yönetimi* (Bursa: Akın Yayınevi, 2016), 1-2.

¹⁶ Yücel Sayılar, "İnsan Kaynakları Yönetimi Alanının Türkiye'deki Gelişim Çizgisi: Yönetim Organizasyon Kongreleri Üzerine Bir Araştırma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2005): 156.

¹⁷ Yasemin Beyazıt, "Hurufat Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri", *History Studies International Journal Of History* 5/1 (2013): 39-69.

Bayburt Cami-i Kebir (Ulu Camii) İnsan Kaynakları Yönetimi

Osmanlı Devleti, ilhak ettiği topraklarda sayım yaparken vakıf yerlerini ve vâkıfın belirlediği esasları kayıt altına alırdı. Bu tespitlerle vakıf kurumlarının vakıf esasları doğrultusunda hizmete devam etmesini sorumluluk alanı içinde görürdü. Zira vakıf malları yöneticilere birer emanetti. Yavuz Sultan Selim'in Bayburt'u Safeviler'den almasından sonra Bayburt'ta yaptırdığı tahrirde Ulu Camii'nin kayıtlara vakıf olarak geçti. Tahrirdeki kayıtlar doğrultusunda Ulu Camii'nin ibadethane ve yaygın eğitim kurumu olarak hizmete devam etmesi için Osmanlı devlet adamlarının gerekli süreçleri takip ettiği görülmektedir. Nitekim arşivde Ulu Camii'nin vakıf olarak kaydedilmesi ve sonrasında personel istihdamında görevlendirilen sorumluların vakıf gelirlerini-giderlerini kayıt altına alması, takip etmesi ve denetlemesi Osmanlı Devleti'nin vakıflardaki hassasiyetini ortaya koymaktadır. Bu işlemler ile Ulu Camii'nin kurumsal işleyişinin düzenli yürütülmesi sağlandı.

Ulu Camii'de insan kaynakları yönetiminde istihdam alanları yönetim, ibadet ve eğitim, yardımcı hizmetler olmak üzere üçe ayrıldı. Bu tasnif içinde yönetim hizmetleri alanında mütevellî, nazır, mutasarrıf ve cabî; ibadet ve eğitim hizmetleri alanında imam, hatip, müezzin, temcîdhân, sermahfil, 'aşırhân, mu'arrif, devirhân, cüzhân ve fetihhan; yardımcı hizmetler alanında ferraş ve türbedâr yer alıyordu.¹⁸

Ulu Camii'nin giderlerinin karşılanabilmesi için gelir kaynaklarına ihtiyaç vardı. Bu gelir kaynakları, banisi ve hayırseverlerin vakfettiği akarlarla oluşturuldu. 1516 yılında tutulan tahrir kayıtlarında Ulu Camii'nin gelir kalemleri arasında kaza merkezindeki 15 dükkân, 1 değirmen, 11 zemîn ve 2 bahçenin kira gelirleri yer almaktaydı ve buradan elde edilen gelirin yıllık toplamı 2.920 akçeydi.¹⁹ Caminin vakıf gelirinde 1530 yılında artış olduğu görülmektedir. Bu artışta yeni vakıf yerlerinin gelir kalemlerine eklenmesinin etkisi vardır. Bu vakıf gelirini oluşturan yerler arasında *Berne* ile *Harorti'deki* bütün malikâneler, *Hart* köyünün yarı malikânesinin dört hissesinden bir buçuk hissesi, Galir ve Vank-ı Göci köylerinin yarı malikânesi, Karaver köyünün çeyrek malikânesi ve Dânişmendkendi köyünün iki çiftliği bulunuyordu. Bu ek

¹⁸ BOA, *Tapu Tahrir Defterleri (TT.d.)*, 199: 62— 63; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) *Evkaf Defteri (Ev.d.)* 12121: 28; VGMA, *Hurufat Defterleri (HD)*, 537, 538, 539, 1074, 1076, 1077, 1079, 1080, 1082, 1097, 1098, 1133, 1137, 1140, 1158.

¹⁹ BOA, *TT.d.*, 60: 193; Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, 126.

vakıflar ile elde edilen gelir 9.892 akçeye ulaşmaktaydı.²⁰ 1861 yılı itibarıyla vakfın gelirleri 16.849 kuruş olup bu gelirler *Berne*, *Tavukvank*, *Cumavank*, *Harorti*, *Hart*, *Galir*, *Karaver*, *Half-ı Şehit*, *Danişmenkendi* ve *Zağsık*'ten elde edilmekteydi. Bu gelirlerle vakfın personel ve diğer giderleri karşılanmaktaydı.²¹

1. Yönetim Hizmetleri

1.1. Mütevelli

Ulu Camii'nin en üst yöneticisi olan mütevelli, vakfın insan kaynakları ve bütçe yönetimi ile bakım ve onarım faaliyetlerini yürütürdü. Ulu Camii'de bu hizmetini yürüten yöneticiye günlük üç akçe ücret ödenirdi. Mütevelli kadrosuna atanabilmek için vâkıfın veya mütevellinin soyundan gelen erkek evlat olmak ya da neslin kesilmesi durumunda naip ya da kaza kadısının önereceği kişi olmak gerekliydi. Bu görev, mütevelli olan personelin görevden çekilmesi, görevden el çektilmesi veya ölümüyle sona ererdi.²²

Ulu Camii'de mütevellilik kadrosunda görev yapan personelin saygın konuma sahip olması sebebiyle bu görev adaylar arasında önemsenmekteydi. Bu bakımdan mütevelli kadrosuna müracaat eden adayların müracaatları önce kadı ya da naip tarafından daha sonra merkez teşkilattaki yetkililerce incelenirdi. Adayın mütevelli olarak atama şartlarına sahip olduğu tespit edilirse berat düzenlenir ve ataması yapılırdı.²³

Mütevelli kadrosuna bazen müşterek atama talepleri de olabildi. Nitekim 17. yüzyılın sonunda, 1692 yılında, mütevellilik görevini İbrahim ve Yusuf'un bir buçuk akçe ile müşterek olarak yürütmesi buna örnek gösterilebilir. Yine aynı örnekten hareketle mütevellilerden önce Yusuf'un,²⁴ ardından da İbrahim'in vefat etmesiyle mütevellilik görevlerinin ölene kadar yürütülebildiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca her ikisinin erkek çocuklarının mütevelli olarak atanması kadronun ön şartının uygulandığını da göstermektedir.

²⁰ BOA, *TT.d.*, 199: 62—63; Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, 126.

²¹ Özger, *XLX. yüzyılda Bayburt*, 303.

²² VGMA, *HD*, 537: 96.17; 539: 170.

²³ VGMA, *HD*, 1098: 279.

²⁴ VGMA, *HD*, 1098: 279.

Mütevellilik kadrosunda müşterek atamada kişi sınırlamasının olmadığı gözlemlenebilmektedir. Nitekim mütevellilik için tahsis edilen kadronun bir tane olmasına rağmen dört kişinin; Mehmet, İbrahim, Yusuf ve Salih'in 1752'de müşterek müteveli olarak atanması bu durumu göstermektedir. Ancak süreç içinde Salih'in evladı olmadan vefat etmesi ve onun mütevellilik payının diğer kardeşlere 1752'de paylaştırılması mütevellilik kadrosunu diğer hak sahiplerinin istemesini anlamlandırıyor. Bu yaşananlar müteveli olan kişinin kendinden sonra evladının müteveli olmasını ve mütevelliliğin kendi neslinde kalmasını istediği ihtimalini güçlendirmektedir.²⁵ Bu durum ile ilgili olarak mütevellilerden Salih'ten sonra Mehmet'in de aynı şekilde evlat bırakmadan ölmesi ve onun mütevellilik payının da kardeşinin oğlu olan Osman'a ve diğer ortakları Yusuf ve İbrahim'e geçmesi müşterek olarak müteveli olunma isteğini anlamlı kılmaktadır.²⁶ Ancak bu mütevellilerin hesapları ve mütevelliliğin kendi neslinde kalma isteklerini kesintiye uğratan olaylar da yaşanabilmektedir. Nitekim müşterek mütevellilik yapan kardeş ve yeğenlerin hepsi arkalarında erkek evlat bırakmadan 1795 yılında öldüler. Bunun üzerine Kadı Mustafa Şakir, kazada söz sahibi olan Murtaza'nın müteveli olarak atanması için teklifte bulundu. Ataması onaylanan Murtaza, mütevellilik görevini 1807 yılına kadar yürüttü.²⁷ Böylece 18. yüzyılda aynı nesilden gelen kişiler tarafından mütevellilik görevi 1795 yılına kadar yürütüldü. Bu görevin önemli bir saygınlık kazandırması sebebiyle müşterek olarak personelin atandığı anlaşılmaktadır.

1.2. Nazır

Nazır, camideki iş ve işlemlerin vakıf şartlarına uygun bir şekilde yürütülmesini sağlardı. Böylece Nazır vasıtasıyla vakıfta açık, şeffaf ve hesap verilebilir işleyiş sağlanarak vakfın iç kontrol mekanizması işletildi. Yine nazırlar vasıtasıyla vakfın dış denetçisi olan kaza kadısının yıllık dış denetimi için de hazırlık yapılmış oldu.²⁸ Ulu Camii vakfında nazır olarak görev yapan personele vakıf gelirlerinden günlük iki akçe ücret tahsis edildi.²⁹

²⁵ VGMA, *HD*, 1097: 86; 1076: 93; 1158: 85.

²⁶ VGMA, *HD*, 537: 96; 538: 136.

²⁷ VGMA, *HD*, 537: 96.17; 539: 170.

²⁸ Gazi Özdemir, *Ulgın Kazası Kurumları ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1750-1850)* (Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları 2018), 86.

²⁹ VGMA, *HD*, 1098: 279.

Ulu Camii’de nazır olarak görev yapan İsmail Ali Halife, 1692 yılına kadar bu hizmeti yürüttü. Bu durum 18. yüzyıl öncesinde nazır kadrosunun işler halde olduğunu göstermektedir. İsmail Ali Halife’nin görevi sırasında insan kaynakları yönetimi açısından dikkat çeken bir olay yaşandı ve İsmail Ali Halife bir gerekçe gösterilmeden nazırlıktan el çektilirdi.³⁰ İsmail Halife’den sonra bu kadroda 1756 yılına kadar kimin görev yaptığı belirsizdir. Belki yöneticilerin iç denetçiliği bilerek askıda tutmak istedikleri düşünülebilir. 1756 yılında da bağımsız bir nazır atamak yerine imam olarak görev yapan Davut Halife’yi nazır olarak atadılar.³¹ Davut, bu görevi 1779 yılına kadar yürüttü ve ölümünden sonra nazırlık kadrosuna atama yapılmayıp boş bırakıldı.³² Buna göre Ulu Camii’nin işleyişini denetleyen ve iç kontrol sorumlusu olarak görev yapan nazırlar için 18. yüzyılın çalışma koşullarının zor olduğu anlaşılmaktadır.

1.3. Mutasarrıf

Caminin vakıf işlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamak için yardımcı personel olarak mutasarrıf görev yapmaktaydı.³³ Nitekim 1704-1732 yılları arasında Zahit Halife’nin günlük iki akçe ile mutasarrıf olarak çalıştığı görülmektedir.³⁴ Daha sonra Mustafa Halife, mutasarrıflık görevini 1763 yılına kadar yürüttü. Onun bu tarihte ölümü üzerine³⁵ yerine oğlu Ahmet atandı. Ahmet de bu görevi 1805 yılına kadar devam ettirdi.³⁶ Buna göre mutasarrıflık kadrosuna 18. yüzyılda atama yapıldığı ve mutasarrıflığın babadan oğula geçtiği anlaşılmaktadır.

1.4. Cabi

Ulu Camii’nin vakıf gelirleri cabi aracılığıyla toplanmaktaydı. Zira caminin giderlerini üzere yukarıda belirtildiği üzere gelirler vakfedilmişti. Bu gelirler şehir merkezinde bulunan 15 dükkân, 1 değirmen, 11 zemîn ve 2 bahçenin kira gelirleri ile şehir dışındaki Berne, Tavukvank, Cumavank, Harorti, Hart, Galir, Karaver, Half-ı Şehit ve Danişmenkendi’de vakfedilen yerlerin gelirlerinden oluşmaktaydı. Ulu

³⁰ VGMA, *HD*, 1098: 279.

³¹ VGMA, *HD*, 1097: 88.

³² VGMA, *HD*, 1077: 116.

³³ VGMA, *HD*, 1098: 279; 1079: 118; 1098.

³⁴ VGMA, *HD*, 1079: 118; 1098: 282; 1079: 118.

³⁵ VGMA, *HD*, 1076: 93.

³⁶ VGMA, *HD*, 539: 169.

Camii'nin giderlerinin karşılanması için bu gelirlerin yıllık olarak toplanması ve kayıt altına alınması gerekmektedir.

Ulu Camii'de vakıftan günlük iki akçe tahsis edilen Hüseyin'in bu kadroda cabi olarak 1699 yılına kadar çalıştığı anlaşılmaktadır. Ancak bu tarihte Hüseyin görevden habersizce ayrıldığı görülmektedir. Bu durum üzerine Bayburt kadısı teklifiyle Süleyman cabi olarak atandı³⁷.

Cabilik gibi önemli bir kadro hakkında bu bilgi dışında başka bir bilginin bulunmaması, 18. yüzyıl boyunca Ulu Camii'de bu kadronun işleyişini, kimlerin hangi süreyle çalıştığını karanlıkta bırakmaktadır.

2. İbadet ve Eğitim Hizmetleri

Ulu Camii'de ibadet hizmetlerini yürütmek üzere özel uzmanlık alanı isteyen imam, hatip, müezzin, temcîdhân, sermahfil, 'aşırhân, mu'arrif, devirhân, cüzhân ve fetihhân kadroları bulunmaktadır.

2.1. İmam

Ulu Camii, merkezi konumuyla Bayburt'ta yaşayan ve farklı yerlerden şehre gelen Müslümanların ibadetlerini yürütmek üzere toplandıkları bir mekân oldu.

Ulu Camii'de 18. yüzyıl süresince belirli kurullara bağlı olarak imam atamalarının gerçekleştiği görülmektedir. 1699'da imamet görevini yürütmekte olan Hüseyin'in beratının yenilenmesi, onun bu göreve 17. yüzyılın son çeyreğinde başlamış olabileceğini göstermektedir. Hüseyin'e görevi süresince vakıftan günlük dört akçe ücret ödendi. Hüseyin bazı gerekçeler ile imamlık görevini kardeşi Hasan Halife'ye bırakmak istediğini bildirdi.³⁸ Hüseyin'in bu teklifi kabul edildi, ancak kendisinin yerine geçen Hasan Halife de aynı şekilde imamlıktan ayrılmak istediğini bildirdi. Bu iki kardeşin ilerlemiş yaşlarından veya sağlık sorunlarından dolayı görevden çekilmiş olabilecekleri akla gelmektedir. Nitekim Hasan Halife'nin görevden çekilmesinden sonra yerine oğlu Davut atandı. Bu süreç imamlık kadrosunun aynı neslin erkekleri üzerinden devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca imamın erkek çocuğunun bulunmadığı durumlarda kardeşine de imamlığı bırakabileceğini ortaya koymaktadır. Yine bu işlemler imamlık görevinden ayrılmadaki başka esasları da göstermektedir. Zira hem Hüseyin hem de Hasan'ın kendi rızalarıyla

³⁷ VGMA, HD, 1140: 191.

³⁸ VGMA, HD, 1140: 191; 1098: 280.

görevden ayrıldığı görülmektedir.³⁹ Yarım asırdan fazla imamlık görevini devam ettiren Davut, nazırlık görevine getirilince⁴⁰ imamlık görevini yerine getirmekte zorlanmaya başladı. Bunun üzerine 1761 yılında oğlu Mehmet'i imamlık kadrosuna ortak etmek istedi.⁴¹ Baba oğul birlikte imamlık görevini 18 yıl sürdürdüler. Mehmet, babası Davut'un 1779 yılında vefat etmesi üzerine tek başına imam olabilecek iken müşterek imamlığı devam ettirmeyi tercih etti. Babasının yerine kendi neslinden olmayan Hüseyin'in imam olarak atanmasına rıza gösterdi. Ancak Hüseyin bir yıl sonra vefat etti ve yerine⁴² Mehmet'in oğlu Süleyman atandı.⁴³ Fakat Süleyman da bir yıl sonra vefat edince Mehmet'in neslinden gelen ve Süleyman'ın yerine atanacak kimse kalmadı. Bunun üzerine 1775 yılından beri Ulu Camii'de hatip olan Ahmet oğlu Hafız Salih, imam olarak atandı.⁴⁴ Bu atamada Salih'in hafız ve ilim sahibi olması yetkililerce atanmasında tercih sebebi olduğunu akla getirmektedir. Hafız Salih, 1792 yılına kadar bu görevi yürüttü ve onun ölümüyle birlikte yerine oğlu Ahmet imam ve hatip oldu.⁴⁵ Bu bilgilere göre 18. yüzyılda imam kadrolarına atamaların yapıldığı, imamlığın babadan oğula geçen bir sistem ile işletildiği, görevi yürütmekte olan imamın çekilmek istemesi ya da ölümüyle imamlık görevinin sona erdiği görülmektedir. Ayrıca imamlık kadrosuna müşterek atama olabildiği gibi imamlara vakıftan başka görevler verildiği de anlaşılmaktadır.

2.2. Hatip

Hatip, camideki kürsüden Müslüman cemaate İslam'daki temel dini bilgiler başta olmak üzere toplumun ihtiyacı olan bütün konularda ders veren görevlidir. Bu yönüyle cami ibadethane olmanın yanında yaygın eğitim kurumu özelliği⁴⁶ de taşımaktaydı.

Bayburt'ta Ulu Camii'de 18. yüzyıl içinde görev yapan üç hatibe dair belgeye ulaşılabildi. Bu belgelerden ilki günlük bir akçe ile Mustafa'nın hatiplik görevlendirmesi hakkındadır. Ancak Mustafa'nın hatiplik görevine ne zaman başladığı belirlenemediyse de onun 1775 yılına kadar

³⁹ VGMA, *HD*, 1097: 88.

⁴⁰ VGMA, *HD*, 1097: 88.

⁴¹ VGMA, *HD*, 1097: 91.

⁴² VGMA, *HD*, 1077: 116.

⁴³ VGMA, *HD*, 1074: 89.

⁴⁴ VGMA, *HD*, 1074: 88.

⁴⁵ VGMA, *HD*, 538: 136; 539: 169.

⁴⁶ İrfan Başkurt, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kürsü Şeyhliği", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 27 (2012): 117-145.

Ulu Camii’de hatip olarak çalıştığı görülmektedir.⁴⁷ Ondan sonra ise Hafız Salih atandı ve Hafız Salih de 1792 yılına kadar bu görevi yürüttü. Onun ölümü üzerine yerine oğlu Ahmet görevlendirildi.⁴⁸ Buna göre 18. yüzyılda hatip kadrolarına diğer kadrolarda olduğu gibi benzerlik taşıdığı görülmektedir

2.3. Müezzin

Ulu Camii’de ezan okumak ve kamet getirmek üzere müezzin kadrosu vardı. Ahmet’in 1692 tarihinde günlük üç akçe ücret ile görevinin yenilendiğine bakılırsa bu göreve 17. yüzyılın son çeyreğinde başlamış olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹ Ahmet, 1730 yılına kadar müezzinlik görevini yerine getirdi. Onun ölümüyle birlikte boşalan kadroya neslinden olmayan Salih atanmak istedi. Salih bir yolunu bulup kendi adına berat çıkartmayı da başardı. Ancak Ahmet’in kardeşleri Mahmut ve Abdülaziz, Salih’in atamasının vakıf şartlarına aykırı olduğu gerekçesiyle bu durumu itiraz ettiler.⁵⁰ Bu arada Ahmet’in evladı olan Mehmet de Salih’in atamasının iptali için müracaatta bulundu. İtiraz süreci içinde Naip Seyyid Osman’ın başlattığı inceleme sonucunda Salih’in müezzinlik kadrosuna haksız olarak atandığı tespit edildi. Bunun üzerine Salih’in ataması iptal edilerek 1707 yılında Ahmet’in oğlu Mehmet ile kardeşinin oğlu Abdülaziz müezzin olarak atandı.⁵¹ Görüldüğü üzere ortada bir vakfiye olmasa da arşiv kayıtlarına girmiş bulunan vakfiye verilerinden hareket ile hukuki süreçler ve personel hareketliliği yürütülebiliyordu. Ahmet ve Abdülaziz üzerinden hareketle müezzinlik görevinin çalışma koşullarını ve sona eriş biçimini de tespit etmek mümkündür. Nitekim iki kardeşin müezzinlik için günlük ödenen üç akçeyi birer buçuk akçe olarak aldığı ve müezzinlik kadrosunda müştereken çalışabildikleri ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Mehmet’in ölümü, Abdülaziz’in görevden azledilmesi ve Süleyman’ın çekilmesi de müezzinlik görevinin de ölüm, azil veya çekilme şeklinde sona erebileceğini göstermektedir. Mehmet ve Abdülaziz’in müezzinlik kadrosunu boşaltması üzerine ikisinin de neslinden olmayan Ömer Halife’nin 1724’te müezzin olarak görevlendirilmesi neslin dışında atamaların da yapıldığını göstermektedir.⁵² Ancak yöneticiler bu tip atamalarda hukuki kurallara

⁴⁷ VGMA, HD: 1077: 114.

⁴⁸ VGMA, HD, 538: 136; 539: 169; 1074: 88.

⁴⁹ VGMA, HD, 1098: 279.

⁵⁰ VGMA, HD, 1079: 116; 1098: 283.

⁵¹ VGMA, HD, 1133: 118.

⁵² VGMA, HD, 1137: 220.

uymazlar ise yapılan itirazlar ve durumun tespiti neticesinde atama işlemi iptal edilirdi. Nitekim müezzin olarak ataması yapılan Ömer Halife'nin görevlendirmesine Mehmet neslinden gelen İsmail itiraz etti. Hukuki haklarını bilen İsmail, müezzin olarak atanmak için başlattığı haklı mücadelesini kazandı ve Kadı Ahmet arzıyla 1763 yılında müezzin olarak görevlendirildi.⁵³ İsmail Halife müezzinlik hizmetini 1786 yılına kadar yürüttü.⁵⁴ Erkek evlat bırakmadan vefat etmesi üzerine yerine Ömer oğlu Osman müezzin olarak atandı⁵⁵. Bütün bu personel hareketliliği Ulu Camii'de 18. yüzyıl boyunca müezzinlik görevlendirmesinin yapıldığını ve bazı dönemlerde ihtilafların yaşandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca müezzin atamalarında usulsüz işlem veya hatalı süreç gerçekleştiğinde hak sahiplerinin başlattığı hukuki mücadelelerde arşiv kayıtları ve diğer kanıtların incelenmesiyle itirazların sonuçlandırıldığı ve gereğinin yapıldığı anlaşılmaktadır.

2.4. Temcîdhân

Ulu Camii'de vakıftan günlük iki akçe ödenen temcîdhân⁵⁶ sabah namazından önce minareden okuduğu ilahi Müslümanları uykudan uyandırır. Böylece cemaat sabah namazı için hazırlıklara başlardı.

18. yüzyılda Ulu Camii'de temcidhanlık göreviyle ilgili ilk kayıt 1755'ten önce göreve başlamış olan Ömer hakkındadır. Ömer'in bu göreve 18. yüzyılın başlarında atanmış olduğu söylenebilir. Ömer'in vefat etmesiyle birlikte yerine oğlu Yusuf Halife geçti.⁵⁷ Buradan hareketle temcidhanlık görevinin de babadan oğula geçen bir sistem dâhilinde işletildiği ve bu kadroda görev yapan personelin ömrünün sonuna kadar çalışabildiği ortaya çıkmaktadır. Yusuf, 1777 yılında temcidhanlık görevinden çekilmek istedi. Bu talep de görevden ayrılış biçiminin içinde çekilmenin bulunduğunu göstermektedir. Yusuf'un çekilmesinden sonra kardeşleri İbrahim ve Mehmet temcidhan oldular,⁵⁸ 1791 yılına kadar bu görevi yürüttüler. Öyle görünüyor ki bu göreve de müşterek atanmanın önünde bir engel yoktu. İbrahim ve Mehmet kardeşler on dört yıl sonra temcîdhânlık görevlerini daha önceden devraldıkları kardeşleri Yusuf'un oğlu Osman'a bıraktılar. Kardeşlerin bu davranışı, Yusuf'un temcidhanlık

⁵³ VGMA, *HD*, 1076: 93; 1077: 114.

⁵⁴ VGMA, *HD*, 1158: 84; 1074: 87-88;

⁵⁵ VGMA, *HD*, 1074: 87.

⁵⁶ VGMA, *HD*, 1097: 85.

⁵⁷ VGMA, *HD*, 1097: 87.

⁵⁸ VGMA, *HD*, 1077: 114.

görevini evladı büyüyene kadar emaneten ve şartlı olarak bırakmış olabileceğini akla getirtiyor.⁵⁹ Osman, temcidhan olarak kısa bir süre çalıştıktan sonra 1795 yılında kendisine görevi devreden amcası İbrahim lehine temcidhânlıktan çekildi.⁶⁰ İbrahim'in ölmesiyle aynı nesilden temcidhanlığı yürütecek kimse kalmayınca Kadı Mustafa'nın teklifiyle Hafız Salih 1805 yılında temcidhanlığa getirildi.⁶¹ Böylece bazen müşterek bazen bireysel yürütülen temcidhanlık görevi 18. yüzyıl boyunca devam ettirildi.

2.5. Sermahfil ve 'Aşırhân

Ulu Camii'de müezzinlere yardımcı olmak üzere *sermahfil*⁶² kadrosu vardı. Bu hizmetin karşılığı olarak sermahfile günlük iki akçe Ulu Camii vakfından tahsis edildi . Sermahfillere ayrıca namaz sonrasında Kur'an'dan 'aşır okuması için 'aşırhanlık görevi de verildi.⁶³

Ulu Camii'de sermahfil ve 'aşırhân görevlendirmesine 17. yüzyılın sonu itibarıyla rastlanılmaktadır. Tespit edilen ilk görevli Ömer'dir. Ömer'in 1692 yılında beratını kaybetmesi sebebiyle yenilettiğine bakılırsa 17. yüzyılın son çeyreğinde bu kadroya atandığı söylenebilir. Ayrıca Ömer'in 'aşırhân görevini yürüttüğü de görülmektedir.⁶⁴ Ömer'in görevi sırasında III. Ahmet'in 1703 yılında hükümdar olması sebebiyle beratının bir kere daha yenilendiği tespit edilmektedir. Bu durum Osmanlı Devleti'nde çalışanların çalışma sürelerinin padişahın ömrü ile de sınırlı olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Ömer, yarım asırdan fazla sermahfil ve 'aşırhan olarak yürüttüğü görevini oğlu Abdulhay'a 1759'da bırakmak istediğini belirterek çekilme talebinde bulundu. Onun bu talebi uygun görülerek oğlu Abdulhay sermahfil ve 'aşırhân olarak atandı. Ancak Abdulhay bu görevi ancak dört sene yürütebildi.⁶⁵ Zira onun 1763 yılında vefat etmesi üzerine torun Ömer Halife sermahfil ve 'aşırhân oldu.⁶⁶ Ömer'in 1775'te evladı olmadan vefat etmesiyle yerine kardeşi Süleyman geçti.⁶⁷ Süleyman'ın da erkek çocuğu olmadan vefat etmesi üzerine sermahfil ve 'aşırhân kadrosu başka

⁵⁹ VGMA, HD, 537: 969.

⁶⁰ VGMA, HD, 539: 170.

⁶¹ VGMA, HD, 538: 136.

⁶² Pakalın, "Ser Mahfil", 3: 187

⁶³ VGMA, HD, 1098: 279, 281; 1097: 86, 92.

⁶⁴ VGMA, HD, 1098: 279.

⁶⁵ VGMA, HD, 1098: 281; 1097: 86, 92.

⁶⁶ VGMA, HD, 1076: 93.

⁶⁷ VGMA, HD, 1077: 114.

bir nesle geçti. Nitekim Bayburt Naibi Seyyid Hacı Hüseyin'in referansı ile Seyyid Osman'ın oğlu Seyyid Hüseyin 1788 yılında sermahfil ve 'aşırhân olarak göreve getirildi.⁶⁸

2.6. Mu'arrif

Ulu Camii'de hayır sahiplerinin adını yüksek sesle anması için *mu'arrif*⁶⁹ kadrosu vardı. Ulu Camii'de 18. yüzyılda mu'arrif kadrosuna atamaların yapıldığı ve günlük iki akçe ödediği Mustafa'nın 1742 ve 1755'te beratının yenilenmesinden⁷⁰ anlaşılmaktadır. Ancak mu'arrif kadrosu ile ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu durum mu'arrif kadrosunun işleyişi ve görevlileri ile ilgili sınırlılık oluşturmaktadır.

2.7. Devirhân

Ulu Camii'de namaz vaktinin girmesine kadar geçen zaman diliminde Kur'an okuması için günlük iki akçe tahsis edilen *devirhan*⁷¹ kadrosu bulunmaktaydı. Nitekim Ulu Camii'de 1754 yılına kadar Abdullah'ın ve sonrasında sırasıyla Seyyid Hasan'ın, Ömer'in Mustafa'nın devirhanlık hizmetini yürütmeleri⁷² 18. yüzyılda devirhanlık atamalarının yapıldığını, kadronun babadan oğula geçtiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca okunan Kur'an'ın sevabının hayır sahiplerine de sevaplarının bağışlandığı anlaşılmaktadır.

2.8. Cüzhân ve Fetihhân

Ulu Camii'de namazdan önce Kur'an'dan bir cüz okunması için cüzhân⁷³ kadrosu vardı.⁷⁴ Bu görevi yürüten cüzhâna hizmetinin karşılığı olarak vakıf gelirlerinden günlük bir akçe ödenek tahsis edilmekteydi.⁷⁵

Ulu Camii'de 18. yüzyıl boyunca cüzhân görevlendirilmeleri yapıldı. Ulu Camii'de bu yüzyılın başında cüzhânlık hizmetini İsmail yürüttü. İsmail'in 1692 yılında görevlendirilmesinin yenilendiğine bakılırsa 17. yüzyılın son çeyreğinde bu göreve atandığı söylenebilir. İsmail'den sonra

⁶⁸ VGMA, *HD*, 1074: 90.

⁶⁹ Mehmet Zeki Pakalın, "Muarrif", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), 2: 552.

⁷⁰ VGMA, *HD*, 1097: 86.

⁷¹ Mehmet Zeki Pakalın, "Cüzhan", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), 1: 318.

⁷² VGMA, *HD*, 1097: 86; 1077: 114.

⁷³ Pakalın, "Devirhan", 1983, 1: 436.

⁷⁴ VGMA, *HD*, 1079: 122.

⁷⁵ VGMA, *HD*, 1079: 118; 1097: 88, 91.

Süleyman cüzhân oldu. Ancak ikisi arasında aile bağı olduğuna dair bir kayda rastlanamadı.⁷⁶

1731 yılında cüzhân olan Mustafa, görevini 1770 yılına kadar yürüttü.⁷⁷ Mustafa'nın ölümü ile bu göreve oğulları Seyyid Osman ve Seyyid Yusuf atandı.⁷⁸ Bu durum cüzhânlığın babadan oğula geçtiğini göstermektedir. Her iki kardeşin ölümleriyle 1799'da Seyyid Yusuf'un oğlu Fazlullah ile Seyyid Osman'ın oğlu Seyyid Abdurrahim cüzhân olarak atandılar.⁷⁹

Ulu Camii'de Fetih suresinin okunması için fetihhân kadrosu oluşturulduğu görülmektedir. Bu kadro, Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılın son çeyreğinde askeri anlamda zor günler yaşadığı orduya dua etmek amacıyla ihdas edilmiş olmalıdır. Bayburt'tan başka yerde örneklerinin olup olmadığı araştırılması gereken konudur. Ancak Bayburt'ta Ulu Camii'de Fetih suresini okuması için Süleyman'ın 1777'de görevlendirilmesi⁸⁰ ve fetihhâna hizmetin bedeli olarak da günlük beş akçe ücret ödenmesi yine fetihhân kadrosuna gelir kaynağı oluşturmak üzere Ulu Camii Vakfı'na Halife Şehit Osman mahallesindeki Kerhanlık mevkiinin vakfedilmesi⁸¹ bu düşünceyi akla getirmektedir.

3. Yardımcı Hizmetler

3.1. Ferrâş

Ulu Camii, Bayburt şehrinin merkezinde olup Tebriz-Trabzon ticaret yolunun üzerindeydi. Bu sebeple hem şehrin Müslüman ahalisine hem de Müslüman yolcu ve tüccarlara ibadethane olarak hizmet vermekteydi. Bu durum, Ulu Camii'nin temizlik, aydınlatma ve ısınma yönünü de ön plana çıkarmaktaydı. Zira Bayburt'a gelen misafir, Bayburt'u Ulu Camii ile hatırlayacaktı. Şehrin ve Müslümanlığın görünen yüzü olma vasfı taşıyan Ulu Camii'nin temizlik, aydınlatma ve ısınma hizmetlerini yürütmek için ferraş bulunuyordu ve bu görevliye Ulu Camii vakfından günlük iki akçe ödenmekteydi.

18. yüzyılda Ulu Camii'nin ferraş kayıtları incelendiğinde ilk olarak Mehmet'in ferraş olarak çalıştığı tespit edildi. Ferrâşlık beratınının 1692

⁷⁶ VGMA, *HD*, 1098: 279.

⁷⁷ VGMA, *HD*, 1079: 118; 1097: 88, 91.

⁷⁸ VGMA, *HD*, 1082: 70.

⁷⁹ VGMA, *HD*, 538: 136.

⁸⁰ VGMA, *HD*, 1077: 115.

⁸¹ VGMA, *HD*, 539: 169.

yılında yenilendiğine bakılırsa Mehmet'in ferrâşlığa⁸² 17. yüzyılın son çeyreğinde getirildiği söylenebilir. Mehmet'in ferrâşlık hizmetini ne zaman bıraktığının kaydına rastlanılmamaktadır. Mehmet'ten sonra ferrâş kadrosuna Molla Ebubekir atanmış olmalıdır. 1732 yılına kadar ferrâş olarak görev yapan Molla Ebubekir'in ölümüyle birlikte yerine Seyyid Molla Mustafa atandı.⁸³ Bu atamalar anılan kişilerin erkek evlatlarının olmadığını, bu sebeple de yetkililerin uygun gördüğü kişilerin ferrâş olarak atandığını düşündürmektedir. 1732 yılında atanan Seyyid Molla Mustafa'nın 1773 yılına kadar, 41 sene ferrâşlık görevinde çalıştığı görülmektedir. Buna göre Seyyid Molla Mustafa'nın ömrünün en verimli çağını ferrâşlık görevinde geçirdiği söylenebilir.

Molla Mustafa'dan sonra yerine oğulları Süleyman ve Seyyid İbrahim 1773 yılında atandılar. Ancak iki kardeşin de erkek çocukları olmadan 1797 yılında ölmeleri ile ferrâşlık kadrosuna Abdullah atandı.⁸⁴ Bu atamalardan ferrâşlık kadrosunun babadan oğula geçtiği, aynı zamanda da aynı kadroya müşterek atama imkânının olduğu görülmektedir.⁸⁵ Ferrâşlık kadrosundaki kişilerin padişah onayıyla ömür boyu çalışabildikleri anlaşılmaktadır.

Burada bir husus dikkat çekmektedir. Bu da ferrâş kadrosunda çalışanların arasında molla unvanına sahip kişilerin bulunmasıdır. Zira molla unvanlı kişilerin medrese tahsili gördüğü düşünülürse temizlik, aydınlatma ve ısınma hizmetlerini yürüten ferrâş kadrosunda çalışmaya razı olmalarının nedenlerinin araştırılması yerinde olacaktır.

3.2. Türbe ve Türbehân

Ulu Camii'de 18. yüzyılda türbe bulunmaktaydı. Bu türbe, Cami ile minarenin doğusunda kabirlerin bulunduğu yerde olmalıdır. Bu kabirlerden ikisi 18. yüzyıla ışık tutmaktadır. Bu kabirlerden biri Mütevelli Mehmet'e ait iken diğeri 1778 yılında vefat etmiş olan *mütevellilerin annesi Zariife Hanım*'a aitti.

Ulu Camii'de bulunan türbenin temizliği, kontrolü ve bakımı için türbehan kadrosu vardı. Türbehânın hizmetine karşılık vakıftan günlük dört akçe tahsis edilmekteydi. Türbe'de 18. yüzyılda türbehân

⁸² VGMA, *HD*, 1098: 279.

⁸³ VGMA, *HD*, 1079: 118.

⁸⁴ VGMA, *HD*, 538: 136-137.

⁸⁵ VGMA, *HD*, 1080: 112.

atamalarının yapıldığı ve türbehan olarak görev yapanların neslinden gelenlerin türbehan olarak atandığı tespit edildi. Türbehân olarak ilk görev yapan kişi, Mustafa idi. Onun türbehânlık beratının 1747'de yenilediğine bakılırsa⁸⁶ onun bu göreve 18. yüzyılın ilk çeyreğinde başladığı söylenebilir. Mustafa bu görevi 1791 yılına kadar yürüttü. Onun 1791'de ölümü üzerine yerine oğlu Ahmet türbehan oldu.⁸⁷ Bütün bu atamalardan hareketle türbehânlık kadrosuna 18. yüzyıl boyunca atama yapıldığı ve Türbehân olarak görev yapanların ömürlerinin sonuna kadar çalıştıkları anlaşılmaktadır.

SONUÇ

1202-1225 yılları arasında Erzurum Meliki Muğisiddin Tuğrulşah tarafından yaptırılan Ulu Camii, Selçuklular'dan başlayarak sırasıyla İlhanlılar, Celâyirliiler, Eratnaoğulları, Kadı Burhaneddin, Karakoyunlular, Akkoyunlular ile Safeviler yönetiminde ibadethane ve yaygın eğitim kurumu olarak hizmet verdi. Yavuz Sultan Selim'in 1514'te Çaldıran Savaşı dönüşünde Bayburt'un alınmasıyla Osmanlı Devleti kurumları içinde vakıf karakterine sahip olarak varlığını sürdürdü.

Günümüzde Ulu Camii'ye ait bir vakfiye bulunmamasına rağmen Osmanlı Devleti arşiv kayıtlarında yer alan bilgiler, Ulu Camii'nin bir vakfiyesinin olduğuna işaret etmektedir. Bu durum Muğisiddin Tuğrulşah'ın camiye yaptırdıktan sonra kurumsal hizmetlerin verilebilmesi için personel kadrolarını oluşturduğunu, bu personel giderleri için de gelir kaynakları vakfettiğini ortaya koymaktadır.

18. yüzyılda insan kaynakları yönetiminin vakfiyede yer alan esaslar doğrultusunda işletildiği ve buna göre yönetim alanında mütevellî, nazır, mutasarrıf ve cabî; ibadet ve eğitim alanında imam, hatip, müezzin, temcîdhân, sermahfil, 'aşırhân, mu'arrif, devirhân, cüzhân ve fetihhan; yardımcı hizmetler alanında ferraş ve türbedâr kadrolarının bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bütün bu kadrolarda görev yapan personelin görev tanımları, atama esasları ve ücretleri berat kayıtlarından tespit edilebilmektedir.

Ulu Camii'de hizmet veren on altı kadroda personel istihdamında en belirleyici özelliğin babadan oğula geçen bir sistem dâhilinde

⁸⁶ VGMA, HD, 1097: 86.

⁸⁷ VGMA, HD, 537: 97; 539:170.

yürütüldüğü, aksi durumda Bayburt kadısının teklifi ve sultanın onayıyla ilgili kadroya uygun birinin atanmasının yapıldığı görülmektedir.

Ulu Camii'nin önemli bir istihdam ve saygınlık kazandırma potansiyeline sahip olduğu kadrolara müşterek atamalardan ve dışarıdan atanma müdahalelerinden anlaşılmaktadır. Zira kadroda atanma hakkı elde eden kişinin kendinden sonraki gelecek nesline de görev alma hakkı sağlaması bu durumu anlaşılır kılmaktadır. Kadro atamalarında usulsüzlük yapıldığı, şikâyet veya başka sebeplerle tespit edildiğinde soruşturma başlatıldığı, hem taşrada hem de merkezde inceleme yapıldığı ve bu işlemlerin sonucuna göre de hak sahibi olmayanın görevine son verildiği, hak sahibi olanın da göreve atanmasının yapıldığı anlaşılmaktadır. Kadrolara atanan personelin görev sürelerinin personelin görevden çekilmesi, azli, ölümü ya da sultan değişikliğiyle sona erdiği anlaşılmaktadır.

Ulu Camii'de nazırın iç kontrol ve Bayburt kadısının ise dış kontrol işlemlerini yürütmesi; kurumun işleyişinin şeffaf, hesap verilebilir ve hukuk çerçevesinde yürütüldüğünü ortaya koymaktadır.

18. yüzyılda Ulu Camii'nin ibadethane ve yaygın eğitim kurumu olarak Bayburt'ta hizmet verdiği ve yaşayan bireylere istihdam imkanı oluşturduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Bab-ı Defteri Mevkufat Kalemî Evrakı(D. MKF.)* 27448.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Maliyeden Müdevver(MAD)*, 5152.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Tapu Tahrir Defterleri (TT.d.)*: 60, 199.
- VGMA (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi). *Evkaf Defteri (EV.d.)*, 0874\00187: 150.
- VGMA (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi). *Hurufat Defterleri (HD)*, 537, 538, 539, 1074, 1076, 1077, 1079, 1080, 1082, 1097, 1098, 1133, 1137, 1140, 1158.
- Akşit, A. (2014). Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler. *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*, 5(1), 67-88.
- Aktaş, Y. (2019). XI.-XV. Yüzyıllar Arasında Bayburt (Doğu ve Batı Kaynaklarındaki Nakillerine Göre). S. Çiğdem, M. Y. Taşkesenlioğlu ve E. Aktaş (Ed.), *İşgalden Kurtuluşunun 100. Yılında Bayburt içinde* (ss. 11-27). Erzurum: Bayburt Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, C., & Çötelî, M. G. (2015). Anadolu—Türk Şehri Tarihinde Bayburt Kenti ve Anıtsal (Kamusal) Yapı Mirası. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(6), 185-219.
- Barkan, Ö. L. (1940). Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 2, 20-59.
- Başkurt, İ. (2012). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kürsü Şeyhliği. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (27), 117-145.
- Baykara, T. (1996). Ulucami: Selçuklu Şehrinde İskâm Belirleyen Bir Kaynak Olarak. *Belleten*, LX(227), 34–58.
- Baykara, T. (1997). *I. Gıyaseddin Keyhusrev (1164—1211) Gazi-Şehit*. Ankara: TTK Basımevi.
- Beyazıt, Y. (2013). Hurufat Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri. *History Studies International Journal Of History*, 5(1), 39–69.
- Beygu, A. Ş. (1936). *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri I*. İstanbul: Bozkurt Yayınevi.
- Cerasi, M. M. (1999). *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. Ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygurluğı ve Mimarisi* (A. ATAÖV, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yay.

- Çiğdem, S. ve Özdemir, G. (2017). Bayburt'un Tarihi ve Coğrafyası. M. Y. Taşkesenlioğlu (Ed.), *Bir Hilal Uğruna/Şehit ve Gazileri ile Bayburt* içinde (ss. 19-24). Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları.
- Dayı, Ö. (2019). Kitâb-ı Diyârbekriyye'de Bayburt. S. Çiğdem, M. Y. Taşkesenlioğlu ve E. Aktaş (Ed.), *İşgalden Kurtuluşunun 100. Yılında Bayburt* içinde (ss. 27-38). Erzurum: Bayburt Üniversitesi Yayınları.
- Göde, K. (1994). Eratnalılar Hakimiyetinde Bayburt. *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu (Bayburt, 23-25 Mayıs 1988)*, 347-352. Ankara: Bayburt'a Hizmet Vakfı Yayınları.
- Gül, A. (2009). Kelkit Kazasında İskân ve Demografik Yapı (1516-1642). *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 6(6), 25-58.
- Gürbüz, O. (2004). *Anadolu Selçukluları Döneminde Erzurum (1202-1318)*. Ankara: Aktif Yayınevi.
- Hoca Sadeddin. (1862). *Tacü't-Tevarih (C. 1)*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- İnalçık, H. (2009). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İnbaşı, M. (2007). Bayburt Sancağı (1642 Tarihli Avarız Defterine Göre). *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/Journal Of Graduate School Of Social Sciences*, 10(2), 88-117.
- Kayar, Nihat. *Kamu Personel Yönetimi*. Bursa: Akın Yayınevi, 2016.
- Konukçu, E. (1992). *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.
- Konukçu, E. (1994). Bayburt Tarihi. İçinde R. Yıldız (Ed.), *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs 1988)*. Ankara: Bayburt'a Hizmet Vakfı Yayınları.
- Konyalı, İ. H. (2010). *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı.
- Markopolo. (t.y.). *Markopolo Seyehatnamesi (C. 1)*. Tercüman 1001 Temel Eser.
- Miroğlu, İ. (1975). *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*. İstanbul: Üçler Matbaası.
- Miroğlu, İ. (1992). Bayburt. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 5, ss. 225-228)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Osman (Bayburtlu). (1961). *Tevârih-i Cedid-i Mir'ât-ı Cihan*. İstanbul: Küçükaydın Matbaası.
- Önkâl, A., & Bozkurt, N. (1993). Cami. İçinde *İslam Ansiklopedisi (C. 7, ss. 45-56)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

- Öz, M. (2010). Tahrir. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 425-429. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Özdemir, G. (2019). *İlgın Kazası Kurumları ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1750-1850)*. Ankara: Gece Kitaplığı Yay.
- Özdemir, G. (2019). Bayburt Kalesi ve XVIII. Yüzyıldaki İnsan Kaynakları Yönetimi. İçinde *İşgalden Kurtuluşunun 100. Yılı Münasebetiyle Bayburt Hatıra Kitabı*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları.
- Özger, Y. (2008). *XIX. Yüzyılda Bayburt: Sosyo-Ekonomik İdari ve Demografik Yapı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özger, Y. (2017). Yerli ve Yabancı Seyyahların Bayburt İzlenimleri. *ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, II(4), 41-57.
- Özkan, H. (1994). Türklerde Minare Geleneği ve Bayburt Ulu Camii Minaresi. İçinde R. Yıldız (Ed.), *10. Yılında Bayburt Vilayeti Sempozyumu (17-19 Temmuz 1999)* (C. 2, ss. 233-239). Ankara: Yeni Avrasya Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1983). Cüzhan. İçinde *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (C. 1, s. 318). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pakalın, M. Z. (1983). Devirhan. İçinde *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (C. 1, s. 436). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pakalın, M. Z. (1983). Muarrif. İçinde *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (C. 2, s. 552). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pakalın, M. Z. (1983). Ser Mahfil. İçinde *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (C. 3, s. 187). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pakalın, M. Z. (1983). Temcid. İçinde *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (C. 3, s. 451). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sayılar, Y. (2005). İnsan Kaynakları Yönetimi Alanının Türkiye'deki Gelişim Çizgisi: Yönetim Organizasyon Kongreleri Üzerine Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 147-176
- Sümer, F. (1990). *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Taşçı, A. (1997). *Bayburt'ta Türk-İslam Devri Dini Mimari* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Turan, O. (1979). Bayburd. İçinde *İslâm Ansiklopedisi* (5. bs, C. 2, ss. 365-367). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Turan, O. (2013). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.

- Uzunçarşılı, İ. H. (1969). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: T.T.K. Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1977). Eretna. *İçinde İslâm Ansiklopedisi* (C. 4, ss. 309-311). İstanbul: MEB Basımevi.
- Ünal, H. R. (1994). Bayburt Ulu Camii'nin Tanıtımı ve Mimari Özellikleri. *İçinde Y. Rıfat (Ed.), Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs 1988)* (ss. 408-414). Ankara: Bayburt'a Hizmet Vakfı Yayınları.

Ekler

*Ulu Camii'nin Batı ve Güney Cepheleri (Restitüsyondan önce ve sonra)
[Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)]*

